

BAZI İSKİT/SAKA KELİMELERİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE

*Fuzuli Bayat**

İskit-Sakalar, Sarmatlar, Alanlar, Kuşanlar hatta Azlar gibi Hunlara kadarki Türk kavimlerinin ister tarih isterse de dil materyalleri İranist bilim adamları tarafından araştırılmıştır. Bu bilim adamlarının (V. Miller, V. Abayev, G. Bongard-Levin, E. Grantovskiy vb.) büyük ve faal etimolojik araştırmaları sonucunda yukarıda isimleri zikredilen kabileler Hint-Avrupa veya İranî halklar olarak takdim edilmiştir. M. Zakiev'e göre bu durumun sonucu olarak Kafkas'ın, Volga boyunun, Ural etrafının, Sibiryaya'nın, Orta ve Merkezi Asya'nın, Kazakistan'ın ve Altay'ın arkeolojik buluntuları İranî kavimlere ait olarak gösterilmiştir.¹ Nitekim malum ve meşhur sava göre İran kavimleri Karpat'tan Altay'a kadar geniş bir alanda yaşamış, avcılık kültürü, göçebe kültür ve yerleşik kültürlerin temellerini atmış, atı evcilleştirmiş, 12 hayvanlı takvimi oluşturmuş vs. vs...

Oysa Karpat dağlarından Altay'a kadar olan alanda İranlıların M.Ö. 2. bin yılında yaşadığını kanıtlayacak ne tarihi belge ne de arkeolojik buluntular mevcuttur. Nedense bulunan arkeolojik bulgular, dil malzemeleri bugünkü İran kavimlerine ait olmayıp, Türk boylarına aittir. Bunun mantığı izahını İranist bilim adamları bu yerlerin sonradan Türkleşmesi ve Türklerin İran kültürüne sahip olması, İran kavimlerinin de yeni bir kültür ortamına girmeleri ile izah ederler. Ne yazık ki kültür tarihi, dil kuralları bunun aksini söylemektedir.

M.Ö. 8. yy.da büyük devlet kuran İskit kavimler birliğine dahil kavimlerin dillerinden V. Miller'in tespitine göre 425 kelime kalmıştır ki bunların da büyük bir kısmı şahıs adlarıdır. Zgust adlı bir diğer bilim

* Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Zakiev M. Z., *Problemi Yazka i Proishojdenie Voljskih Tatar*, Kazan, 1986, s.23.

adamı ise çeşitli kaynaklardan 613 İskit-Saka kelimesi tarayabilmiştir. Bu kelimelerin bir kısmının etimolojisi açıklanmıştır ki bu açıklamaların da hemen hemen hepsi Hint-Avrupa dil ailesi çerçevesinde, özellikle İranî diller çerçevesinde yapılmıştır. Mesela V. İ. Abaev 196 İskitçe kelimeyi Osetçe izah etmeye çalışmıştır.² Onun incelediği 196 kelimedenden 48 eski kaynaklarda (Avesta vs.) yer almasına rağmen ne tarihi ne de muasır Osetçe’de rastlanmıştır. Diğer kelimeleri de Abayev’in zorla Osetleştir-meye çalışmasına rağmen sözlüğünde verilen bu 196 kelimedenden en az yarısından çoğu kolaylıkla Türkçe açıklanabilir.

Bu kelime gruplarını ilah, şahıs ve boy adları olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. İlah Adları (Teonim)

Çeşitli kaynaklarda yer alan İskitçe ilah (teonim) adlarının büyük bir kısmı Türkçe’dir. Bu teonimlerin yalnız adları değil Yunan kaynaklarında mitolojik işlevleri hakkında verilen bilgi de Türk mitolojik sistemi ile örtüşmektedir. Türk mitolojisinin en eski katmanlarından biri olan Ay merkezli inanç bağlamında ortaya çıkan ilah adları Yunan karşılıkları ile İskit dilinde verilmiştir. Ay terkipli bazı ilah ve şahıs adlarında eski inançları ihya etmek mümkündür. Bu ilah adlarından Apia, Papaïos, Goytosir, Artim-Pasa vb. adları göstermek mümkündür. Büyük ihtimalle Yunan dilinin fonetik ve morfolojik kuralları bağlamında yazılan bu ilah adlarından bazıları İskitlerin söyleyiş tarzının Yunanca varyantıysa, bazıları da ilah ad anlamının Yunanca’sıdır. İlah adlarının Türkçe kolay açıklananları dışında bazılarını V. Miller, özellikle de V. Abaev İran dil grubu ile izah etmeye çalışmıştır. Ancak burada İskitleri İranî bir kavim olarak bilen O. Trubaçev’in bir itirafını hatırlatmak yerinde olacaktır: “İskitçe’de İskitçe olmayanlardan biri de ilah adlarıdır”.³

İskit-Saka mitolojisinin yüksek dereceli ruhlarından birinin adı *Papaïos/Papay*’dır, ki bu ilah adını Türkçe’deki Baba kelimesiyle aynılaştırırlar. İskitler hakkında verilen bilgilerden onların Papay veya Babay adlı yıldırım tanrısının varlığından söz açılmaktadır. Herodotus bu ilah adını Zeus olarak tercüme eder. Türkçe’de baba kökünden gelen bu ilah adı bugünkü inançlarda iyelere ve ata kültürüne verilen baba unvanında da kalmıştır. Nitekim Çuvaşlarda yıldırım tanrısına *Tengre Babay* veya

² Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.1, Leningrad, 1959; Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.2, Leningrad, 1973; Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.3, Leningrad, 1979.

³ Trubaçev O.N., “O Sindah i İh Yazıke”, *Voprosı Yazıkoznaniya* No:4, 1976, s.54.

Papay Tura denilir ki bu da yukarıda söylenenleri tasdik eder. Her halde ihtimal şeklinde olsa da yıldırım türeten ruhun adının *Pap-ay* terkiplerinden oluştuğu fikrini de varsaymak mümkündür. Nitekim İskitlerin ve onların doğrudan doğruya varisleri olan Çuvaşların aya tapındıklarını biliyoruz ve bu tanrı adının Ay merkezli inanç sisteminde yer aldığı kabul etmek gerekir. O halde *pap/bab* kökü *baba* kökünden oluşmuş *Baba+ay* birleşmesinde ünlüden biri düşmüş *Babay/Papay* biçimine girmiş ve Ay Baba anlamını bildirmiştir. İlk çağlarda baş tanrının yıldırım tanrısı olduğu da bilinmektedir. Sonradan bu görev baş tanrıdan alınarak başka bir ruha teslim edilmiştir. O halde *Papay yıldırımın sahibi* anlamına gelir ki bu da onun fonksiyonuyla örtüşmektedir. Ne var ki garip etimolojiler öne süren ve İskitçe ilah adlarını da Osetince açıklamaya çalışan V. Abaev *Papaios* adının etimolojisini vermemiştir.

Herodotus tarih kitabında İskitlerin *Aphrodite*'nden konuşur ve adının İskitçe *Artim Pasa/Artimpas* olarak kaydeder. Bu ilah adında da “er-tem” ve “basa” kelimelerini görmek mümkündür. Yunanca yazı kurallarında Türkçe için karakteristik olan b/p ses değişimini görürüz. Özellikle İskitçe kelimelerin Yunanca yazılış varyantı ötümsüz -p sesi iledir. Ayrıca *pas* kökünün Çuvaşça'da hayvanların kışı geçirdikleri yer olarak da bilinmesi bu ilah adının hayvancılıkla alakalı olabileceğini de akıla getirir.

İskit-Saka döneminden belli olan ateş ve ocak kültü bugünkü şekliyle büyük bir farklılık göstermez. M. Habiçev'e göre İskitlerde ocak sahibinin adı *Tapiti/Tabiti*'dir. Herodotus bu ilah adının karşılığını Yunanca *Hestia* olarak belirtir. Bu kelime Türkçe'de *tab/tam* (ev) – *idi/ide/ie* (sahip) terkiplerinden ortaya çıkmıştır.⁴ İskit-Saka birliğine giren bugünkü Karaçay-Balkar Türklerinin dilinde *Tabiti Tobadı* şeklinde kalmıştır. Karaçay-Balkarlarda erkekler *Teyri*'ye ant içtikleri halde, kadınlar da ocak sahibine ant içerek *Tobadı* (vallah anlamında), derler. Bu terim Çuvaşlarda *Tupata* şeklinde mevcut olup yemin edilirken kullanılır.⁵ Hem Karaçay-Balkar hem de Çuvaş dilinde *tup/tob* evin ortası, ocak anlamında olup, eski Türkçe ile desteklenmektedir.

Bununla beraber Karaçay-Balkarlarda ateş ananın *tup/top/tep/tıp* kökünden gelen *Tepana* veya *Tıpana* adıyla belli olduğunu da kaydedelim. Nitekim İ. Miziev'in de yazdığı gibi Karaçay-Balkar Türkçe'sinde *tıp/dıp* ateş, *tıp+ır/er* (ateş) yanan yer veya ocak, *tıp+et* ise (ateş yak) anlamları

⁴ Habiçev M.A., *K Gidronimike Karaçaya i Balkari*, Nalçik, 1982, s.14-15.

⁵ Curtubaev M.Ç., *Drevnie Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev*, Nalçik, 1991, s. 101.

bildirir.⁶ Kelimenin Nostratik teori açısından değerlendirilmesinde Türk, Sümer, Mısır, Hint, Hurri, Fin, Macar, Rus, Gürcü, Tunguz vb. dillerdeki tab/tav, tep, top, tib köküne bağlı ateş, sıcaklık, ısıtmak, kızartmaya yarayan kap vs. anlamları bilinmektedir ki bu da ateş-ocak kültürünün genel adıyla ilgilidir. Buradan yola çıkarak bir zamanlar Miller, Tratsmer vb. Tapiti ilah adını İran dilleri ile açıklamağa çalışmışlardır. Bunlardan bazılarının mesela Gürcü, Rus, Osetin vs. dillerde alıntı olduğu ilk bakışta anlaşılır. V. Abaev de tap kökünün Avesta dilinde ısıtmak anlamı içerdiğini yazmıştır.⁷

Yunan kaynaklarında ismi geçen ilah adlarından biri de *Apia*'dır. Herodotus bu ilah adını yer ana, orman ana, hayvanların koruyucusu olarak çevirmiştir⁸ ki, açık bir şekilde eski Türkçe'deki ana veya büyük ana anlamındaki aba/apa sözünü görmek mümkündür. İskitçe'deki *Apia/Abia* ilah adı da Türkçe açıklamak mümkündür. Nitekim Yunan kaynaklarında dişi varlık olarak geçen bu teonim adında eski Türkçe'deki *ebi* (büyük ana, nine) kelimesini görmek mümkündür. Ayrıca Çuvaşça'da *epi*, ebe anlamındadır. Ancak Orhun-Yenisey yazıtlarında sık kullanan apa (ulu ecdad, dede) kelimesi Api-a tanrı adının etimolojisini oluşturması akla daha yatkındır. İlah adlarının dişil veya eril olması veya bir kutuptan diğerine geçmesi sık sık rastlanan olaydır. Tıpkı Papay/Babay adı gibi Api adının da etimolojisine. V. Abaev'in açıklamasında rastlanmaz. Anlaşıldığına göre Abaev açık bir şekilde Türkçe olan kelimelerin etimolojisinden kaçınmıştır.

İskit tanrılarında veya yüksek dereceli ruhlarından biri olan *Goytosir* adına Herodotus'ta rastlanır. Bu ilah adında *goy/gök* adı doğal bir şekilde tanrının semavi ruh olması ile de örtüşür. İlah adının ikinci kısmı olan *tosir* terkihi açıklanamadığı halde yine de bu gök ruhunun İskitlerde varlığı bilinmektedir. Belki de *Goytosir* adı *Göktanrı* şeklinde telaffuz edilen eski Türk tanrısının Yunanca sesleniş şeklidir.

Goytosir miti Kafkas Türklerinin mitolojik inançlarında da görülmektedir. Karaçay-Balkar mitolojik metinlerinde atların koruyucusu *Kollu* adında mitolojik bir varlık olarak dikkat çeker. Ancak Karaçay-Balkarlar Mart ayının ortalarında yaptıkları bahar bayramına da *Kollu* demektedirler. Bayramın son günü ataların ruhu hatırlanır ve "Oyra Kollu" mısralarıyla başlayan şiir koro eşliğinde okunur. Anlaşıldığına göre *Kollu*,

⁶ Miziev İ.M., "Trinadtsad Sloz iz Yazıka Skifov", *Azerbaycan Filologiyası Meseleleri*, 3 Kitap, Bakü, 1991, s.42.

⁷ Abaev V.İ., *Osetinskiy Yazık i Folkor*, T.1, Moskova-Leningrad, 1949, s.184.

⁸ Grakov B.N., *Skifi*, Moskova, 1971, s.81-83.

ilk baharın gelişini bildiren koruyucu olup daha çok ekin mahsullerinin hamisi gibi şekillenmiştir. Nitekim M. Curtubaev de *kollu* kelimesinin ateş, şimşek, ışık anlamına gelen < *kol~kul* kökünden ve *lu* ekinden türediği ve kelimenin ateşe sahip olan adam anlamına geldiğini söyler.⁹

Karaçay-Balkarın Kollu mitolojik varlığına benzer bir mitolojik varlığa İskit mitolojisinde de rastlamaktayız. İskitlerin atası Targitay'ın oğlu Kolaksay da bahar bayramıyla ilgili görünmektedir. İskitler ataları olarak gördükleri Kolaksay'ın doğumunu ve ateş ruhuyla evlenmesi şerefine gece ile gündüzün beraber olduğu 22 Mart'ta bayram ederlerdi.¹⁰

İskit ilah adlarından biri de Herodotos'un Poseidon olarak tercüme ettiği Tagimasad'dır. Herodotus'a göre Tagimasad bütün nehirlerin ve suların tanrısıdır. O halde adın etimolojisi onun mitolojik işlevi ile örtüşmelidir. Tagim, tengiz kelimesinin Yunanca yazılış şekli olmalıdır. Bu ilah adı nehir anlamında mevcut olan taluy terimi ile de benzeşmektedir.

2. Mitolojik Şahıs Adları (Antroponim)

Adbilim kurallarına bakılırsa her bir ad birkaç fonksiyon yerine getirmektedir. Özellikle mitolojik adlar sosyal işlevi yerine getirmek açısından dikkat çekmektedir. Ancak İskitçe mitolojik adları çok gülünç bir şekilde açıklayan Osetin bilim adamı V. Abaev sonuçta akıla ve mantığa zıt ve dilcilik kurallarına uymayan etimolojiler söylemeye mecbur olmuştur. Mesela V. Abaev'in etimolojisine göre bu adlar, kurt yiyen, kadın altında kalan, su içen, sağlam karısı olan, sekiz eşiği olan, balta gibi dişleri olan, karısını öldüren, uzun güçlü vb.¹¹ şeklindedir.

Herodotus'un İskitlerin ecdadı olarak takdim ettiği Targitay, yine Yunan tarihçesine göre Zeus'la nehir tanrısı Borisfen'in kızından doğmuştur. Bu mitolojik ad üzerinde en çok yazan bilim adamı V. Abaev olmuştur.¹² Abaev büyük bir azimle Targitay adını İran dil grubu bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Onun etimolojisine göre kelimenin ilk varyantı Avesta dilinde güç, kuvvet anlamında olan *tavah* kökünden gelmez ki bu kelime eski Hint dilinde *tavas* şeklindedir. Targitay adının ikinci tarafını Abaev eski Farsçadaki uzun anlamlı kök olan *darga* ile izah eder. Sonuçta Abaev'in etimolojisine göre Targitay, "Uzun güçlü" gibi bir anlam ifade etmiş olur. Ancak Targitay şahıs adında tavah, Tavas

⁹ Curtubaev M.Ç., *a.g.e.*, s.146.

¹⁰ Rayevskiy D.S., *Oçerki İdeologi Skifo-Sarmatskih Plemyon*, Moskova, 1977, s. 113.

¹¹ Abaev V.İ., *Osetinskiy Yazık i Folkor*, T.1, Moskova-Leningrad, 1949, s.151-185.

¹² Abaev V.İ., *a.g.e.*, s.163, 185.

ve darga köklerini çıkarmak mümkün değildir. Ayrıca hiçbir boy ecdadına böyle bir ad vermezdi.

Targitay adının Türkçe olmasını kanıtlayacak en mühim delil bu adın Türk adbiliminde yaygın olmasıdır. Nitekim 583'de Bizans imparatorunun yanına elçi olarak gelen Avar elçisinin adının Targitiy (Simokatta'nın yazmasında), Türk sülalesi Arpadların beyinin adının Targatsuy (Konstantinos Porphirogenitus'un malumatında), Hülagu Han'ın oğlunun adının Taragay vb. olması¹³ da Targitay adının kronolojik ve coğrafi olarak uzun müddet Türklerin arasında mevcut olduğunu kanıtlar.

Bu adın *targ/tarh* kökünden oluştuğu ve Türkçe'de soydaş, akraba anlamları bildirdiği¹⁴ göz önünde bulundurulursa o zaman Targitay adı da Türkçe'deki akrabalık terimleri bağlamında açıklanmalıdır. Arap kaynaklarının Deşt-i Kıpçak diye adlandırdığı şimdiki Rusya bozkırlarında yaşayan halklara *Tokarmar* veya *Tokaram* denilirdi.¹⁵ Museviliği kabul etmiş Hazar Türklerinin yukarı kısmı Tevrat ananesine sadık kalarak Türk adını Tokaram şeklinde vermiş ve kendilerini Tokaramoğulları diye adlandırmışlardır. 10. yüzyılda Hazar Kağanı Yusuf, Yahudi Hasday ibn Şaprut'un sorularına cevap verirken halkının Yafes oğlu Tokaram'dan geldiğini söylemiştir.¹⁶ Ayrıca Targitay adının Hazarların ecdadı Togaram'la aynı kökten olduğu da ilk bakışta sezilir. Targitay adı ses göçüşmesi (metatez) ile Togaram/Tagaram (Targ – Tag(a)r) şekline düşebilirdi. Bu da bir Karadeniz kavmi olan İskitlerle Hazarların akrabalığını gösterir.

Bütün söylenenleri bir varsayım olarak kabullenmekle Targitay adına farklı bir etimolojimizi sunalım. Bize göre Ay merkezli inanç sisteminde yer alan İskitler ve onların ecdadı Targitay adı da bu kodla açıklanmalıdır. Herodotus'a göre, İskit-Sakaların ecdadı Targitay boğa (öküz) şeklinde tasavvur edilir.¹⁷ O halde Yunan kaynaklarında İskitlerin ilk ataları olan *Targitay* adının *tur* veya *tor'dan* türediği görülmektedir. Sibiryaya Türklerinin dilinde tur vahşi boğa veya yak adı altında bilinen mandaya benzer çok güçlü hayvanın adıdır. Herodotus da Targitay'ı boğa olarak vasıf eder. Nitekim daha öncede söylendiği gibi Türk, Türkmen kelimelerinin de tur'dan türeme olduğu, bu boynuzlu hayvanın Ay'ı

¹³ Bilgiler için bkz. Miziev i.M., *a.g.e.*, s.42.

¹⁴ Bkz. Baskakov N.A., "İmena Polovetskih Plemyon i Polovtsev b Ruskih Letopisyah", *Tyurkskaya Onomastika*, Alma-Ata, 1984, s.72.

¹⁵ Bak: *Bibliya*, Moskova, 1989.

¹⁶ Pletneva S.A., *Hazarı*, Moskova, 1986, s.7.

¹⁷ Tolstov S.P., *Drevniy Horezm*, Moskova, 1990, s.87.

sembolize ettiğini söylemiştik.¹⁸ Sade mantığa göre hilale benzer tur boynuzu Sibiryalı halklarında Ay'ın yer sembolü olarak görülürdü.

Ayrıca Targitay kelimesinin birinci tarafı olan *tar/tur* Çuvaşça'da tanrı anlamına gelen Tora ilah adı ile aynı köktendir. Doğal olarak bu şahıs adının Tanrıoğlu veya Ayoğlu olduğu anlamı ortaya çıkar. Her halde Sakaların Ay Tanrı ve onun yerdeki sembolü olan boğa kültüne inançları bu adda kalıntı şeklinde olsa da kalmıştır. Ecdatların boğa (vahşi tur) olarak tasavvur edilmesi ilave malzemelerle de desteklenir. Mesela İskit mezarlarının öküz başını hatırlatması buna örnek olabilir.¹⁹

Bütün anlatılardan şöyle bir sonuç doğar ki İskit-Sakaların atası olarak gösterilen Targitay büyük olasılıkla Türk veya Türküt ecdat adının, ki bunlar da boğa kodu ile açıklanır, Yunanca yazılışdır. Ay ekine kadar olan kısım *Targit* < *tar-kit* < *tur-kit* şeklinde bir gelişme geçirmiş, Ayoğlu ecdat Türk, Targitay varyantında Herodotus'un Tarih kitabına girmiştir.

Mite göre Targitay'ın *Lipoksay*, *Arpaksay* ve *Kolaksay* adlı üç oğlu varmış. G. Bongard-Levin gibi İranistler²⁰ bu üç adı evrenin üç tabakasını – gök, yer ve yer altı - simgeleyen varlıklar olarak kabul ederler. Diğer taraftan İranist V. Abaev bu adları İran kökenli olduğunu ispatlamak için şahıs adlarının ikinci tarafını say olarak ayırır ve Avesta'da parıltı, ışıltı ve hüküm etmek anlamı veren *xşau'dan* geldiğini yazar.²¹ Lipoksay adının etimolojisi vermeyen Abaev'in fantezisinde Kolaksay, Xola-xaya şeklinde olup birinci tarafı güneş anlamında olan Xor/xur kökünden gelmektedir. O halde adın anlamı Güneş şah olmuş olur. Arpaksay ise Osetçede *atf* – derinlik anlamı bildiren kökten türemiştir. Abaev'in kitabında Arpaksay derinliklerin hakimi gibi gülünç bir anlam kazanmıştır.

Arpaksay adında arpa ve say/soy terkiplerini görenler de vardır. Kelimenin ikinci kısmını tabak veya yemek olarak çevirenler de vardır. O halde arpaksay arpa yemeği, kolaksay ve lipoksay da çeşitli yemek adları anlamına gelmektedir. Kolaksay kuş yemeği, Lipoksay da Paliksay şeklinde balık yemeği anlamına gelmektedir. Biraz daha bilimsel şekilde Arpaksay'ı çiftçi kabilesi olarak değerlendirmişlerdir.

İ. Miziev bu adların sonundaki *ksay* ekini Türkçe'deki çay ekinin Yunanca yazılışı olarak görür ve adları da Arpaçay (Arpasay), Lipokçay

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Bayat F., "Ay Kultunun Dini-Mifoloji Semantikasında Türk ve Türk Tayfa Adları", *Çırag*, sayı 2-3, Bakü, 2000.

¹⁹ Bak: Şilov Yu., *Kosmiçeskie Taym Kurganov*, Moskova, 1990.

²⁰ Bongard-Levin G.M., Grantovskiy E.A., *Ot Skfii do İndi*, Moskova, 1983, s.84-85.

²¹ Abaev V., *a.g.e.*, s.189.

(Lipoksay) ve Kulakçay (Kulaksay) şekillerinde açıklar. Buradan da Arpa çay, Dar (Ensiz) çay ve Çay kolu anlamlarını çıkarmış olur.²²

Ayrıca M. Zakiev'e göre bu üç adın sondaki eki soy olmalıdır ki o da Karaçay-Balkarca'da nesepli anlamına gelen *stiy* kökünden türemiştir.²³ O halde İskitlerin ataları olan Arpaksay, Lipoksay ve Kolaksay "soylu" anlamı içermiş olur. Ancak görüldüğü gibi bir şeyler eksik gibi kalır ve ad oluşturma belli bir sisteme dayatılmaz.

Ayrıca Arpaksay adını üç kısma ar/er+pak/bak/beg+say ayırmak çok basit gözüktür. Dilcilikte malum yuva teorisi ile mitolojik adların, boy adlarının ve ilah adlarının etimolojisi istenilen sonucu vermemiştir. Çünkü adbilimin şekillenmesi bir dizi dil dışı verilerle şartlanmıştır ki bunları göz ardı etmek mümkün değildir.

Lipoksay, Arpaksay ve Kolaksay adlarının Ay merkezli inanç sisteminde var olduğu kuşku doğurmasa da adların çay, yiyecek anlamları içermediği kesindir. Büyük olasılıkla her üç ad boynuzlu hayvan anlamlı adların Yunanca seslenişi veya tercümesidir. Nitekim Arpaksay, Lipoksay ve Kolaksay adlarındaki *k* ses türemesi dışında her üç adda Targitay adında olduğu gibi ay terkiibini görmek mümkündür. Bir hipotez de bu adların İskit askeri birlik anlamında olabileceğini tahmin etmeye olanak tanır. Şimdilik bu adların etimolojisini vermek mümkün görünmüyor. Ancak Kolaksay adı Karaçay-Balkar Türkçe'sinde ateş anlamı bildiren *kol* kökü ile bağlı olabilir. Kol-ak-say terkiplerinden oluşan ve ateş anlamına gelen kol kökü adda açıkça görülmektedir. Diğer taraftan İskitlerin ve Karaçay-Balkarların Kollu ve Kolaksay bayramını Mart ayında geçirmeleri bu mitolojik varlıkların aynı olduğu kanaatini doğurur.

3. Boy Adları (Etnonim)

İskitler hakkında en eski bilgilerin yer aldığı Herodotus'un Tarih kitabında bu kavmin kendisine Skolot veya Skolt dediği yazılıdır. Görüldüğü gibi İskit veya Saka adını onlara komşuları Yunanlılar ve Farslar vermişlerdir. O halde Skol/Skul-ot İskitlerin, özellikle de Çar İskitlerinin adlandırılmasıdır. Bu boy adının etimolojisinden İskitlerin etnik kimliği de açıklığa kavuşmuş olur. Abaev bu boy adının İran kavimleri o yerlere gelmeden önce ortaya çıkabileceğini varsayar.²⁴ Bu boy adının İ. Miziev tarafından etimolojisi ile razılaştırmak mümkündür. Şöyle ki, Miziev'e göre Skolot terimi Karaçay-Balkarca'da saygılı, soylu anlamına gelen

²² Miziev İ.M., *a.g.e.*, s.45.

²³ Zakiev M.Z., *Problemi Yazıka i Proishojdenie Voljskih Tatar*, Kazan, 1986, s.124.

²⁴ Abaev V.İ., *a.g.e.*, s.244.

ıshılı/shılı kelimesi ile aynı köktendir. Bu terim ız+gıl (sınır, hat), ız+gılı (verese, mal-mülk), ız+gıltı (varis, soylu, nesepli) gibi kelimeler oluşturmuştur. Shılı kökü Herodotus'un Skoloti boy adı ile aynıdır.²⁵

Çeşitli kaynaklarda İskit-Saka boy birliğinde yer alan Savromat, Masagget, Matuket, Turaget, Amadok, Alan vb. gibi kabile adlarına rastlanır. Abaev bu adları da Osetçe açıklamaya çalışmış, sonuçta garip anlamlar ortaya çıkarmıştır. Mesela ona göre Savromat adı siyah eller, Matuket çekirge, Turaget çorba içenler, Amadok çiğ yiyenler, Masagget ge-yik insanlar demektir.²⁶ Bunlardan Masagget adı baş+sak anlamında, Sakaların esas boyu şeklinde izah edilebilir.

Yunan kaynaklarında yazılı olan sanat veya meslek toplulukları adlarından biri de Otaçiros (Otachyros) dur. Bu sanat adında eski veya proto-Türklerin Şamanlarla beraber tedavi eden otaçı kelimesini çıkarmak mümkündür. Kelimenin kökü ot veya ota olup bir tür tedavi şeklidir ki +çı eki ile bu tedaviyi yürüten kişiyi bildirir.

Sonuç

Eski dünyanın geçit halklarından biri olan İskit-Sakalar tartışmalı yönleri ile beraber a) dış görünüşleri (antropolojik elementlerine göre): yastı ve eğri burun, geniş ve elmacık kemikleri çıkık, bedenin zayıf tüy örtüsü, yüz çizgilerinin sert oluşu, b) etnografik özellikleri: at besleyen, at sağan, at eti yeyen ve kırmızı yapan, c) defin ritüelleri: kurgan tipli mezarlar, atla ve silahlarla birlikte gömülme vb. kalıcı kültür özellikleri ile Avrupa ve İranî kavimlerden farklı olan İskitler, d) dil verileri ile: ilah adları, şahıs adları, boy adları ve yer adları ile de Hint-Avrupalı değil. Bütün yönleri ile Hint-Avrupa halklarından seçilen ve onlara yabancı olan İskit-Sakalar zorla Hint-Avrupalılarla akraba edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca İranlı kavimleri iyi bilen ne Herodotus ne de eski Romalı ve Yunan yazarları İskitlerle Farsları aynı millet veya aynı dilde konuşan kavimler olarak tanırlar. Bütün bunlara bakmaksızın Batılı bilim adamları ve eski Sovyet İranistleri inatla ve ısrarla İskitleri, Kimerleri, Azları, Alanları vb. İran dilli halk olarak tanımaktadırlar.

²⁵ Miziev İ.M., *a.g.e.*, s.46.

²⁶ Bkz. Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.1, Leningrad, 1959; Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.2, Leningrad, 1973; Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.3, Leningrad, 1979.

KAYNAKÇA

- Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.1, Leningrad, 1959.
- Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.2, Leningrad, 1973.
- Abaev V.İ., *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar Osetinskogo Yazıka*, T.3, Leningrad, 1979.
- Abaev V.İ., *Osetinskiy Yazık i Folkor*, T.1, Moskova-Leningrad, 1949.
- Baskakov N.A., "İmena Polovetskih Plemyon i Polovtsev b Ruskih Letopisyah", *Tyurkskaya Onomastika*, Alma-Ata, 1984.
- Bayat F., "Ay Kultunun Dini-Mifoloji Semantikasında Türk ve Türk Tayfa Adları", *Çırag*, sayı 2-3, Bakü, 2000.
- Bibliya*, Moskova, 1989.
- Bongard-Levin G.M., Grantovskiy E.A., *Ot Skfi do İndi*, Moskova, 1983.
- Curtubaev M.Ç., *Drevnie Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev*, Nalçik, 1991.
- Grakov B.N., *Skifi*, Moskova, 1971.
- Habiçev M.A., *K Gidronimike Karaçaya i Balkari*, Nalçik, 1982.
- Miziev İ.M., "Trinadtsad Slov iz Yazıka Skifov", *Azerbaycan Filologiyası Meseleleri*, 3 Kitap, Bakü, 1991.
- Pletneva S.A., *Hazarı*, Moskova, 1986.
- Rayevskiy D.S., *Oçerki İdeologi Skifo-Sarmatskih Plemyon*, Moskova, 1977, s.113.
- Şilov Yu., *Kosmiçeskie Taym Kurganov*, Moskova, 1990.
- Tolstov S.P., *Drevniy Horezm*, Moskova, 1990.
- Trubaçev O.N., "O Sindah i İh Yazıke", *Voprosı Yazıkoznaniya* No:4, 1976.
- Zakiev M.Z., *Problemi Yazıka i Proishojdenie Voljskih Tatar*, Kazan, 1986.